

נספח מקורות (שבועות)

יחידה ב'

1. מתוך קונקורדנציה אבן שושן * המספרים החסרים לא הועתקו.

גר (א) תושב לא קבוע, להבדיל מן "אזרח": רב המקראות.
(ב)כנוי לבני ישראל היושבים על אדמת ה'.

1. גר יהיה זרעך בארץ לא להם... בראשית פרק טו, 13
2. גר ותושב אנכי עמכם... בראשית פרק כג, 4
3. גר הייתי בארץ נכריה... שמות ב, 22. שמות פרק יח, 3
4. וכי יגור אתך גר... שמות ב, 48 ויקרא יט, 33
5. והחזקת בו גר ותושב וחי עמך... ויקרא כה, 35
6. וכי תשיג יד גר ותושב עמך... ויקרא כה, 47 ...
9. או לעקר משפחת גר... ויקרא כה, 47
10. וכי יגור אתכם גר... במדבר ט, 14 (שם) טו, 14 ...
12. ואהב גר לתת לו לחם ושמלה... דברים י, 18
13. כי גר היית בארצו... דברים כג
14. לא תטה משפט גר ויתום... דברים כד, 17 ...
17. גר יתום ואלמנה לא תעשקו... ירמיה ז, 6
18. גר ועני לא תעשקו... זכריה ז, 10 ...
20. גר אנכי עמך תושב ככל אבותיו... תהילים לט, 13
22. בחוץ לא ילין גר... איוב לא, 32
23. וגר לא תונה ולא תלחצו... שמות כב, 20 ...
27. ואתם ידעתם את-נפש הגר... שמות כג, 9 ...
31. כאזרח... הגר הגר אתכם... ויקרא יט, 34 ...
35. ואהבתם את הגר... דברים י, 19 ...
36. הגר אשר בקרבך יעלה... דברים כה, 43
37. ונלוה הגר עליהם... ישעיה יד, 1 ...
40. וינפש בן-אמתך והגר... יחזקאל מז, 23 ...
54. כגר כאזרח יהיה... ויקרא כד, 22
55. ככם כגר יהיה... במדבר טו, 15 ...
65. לעני ולגר תעזב אתם... ויקרא יט, 10. (שם) כג, 22 ...
68. חקה אחת לכם ולגר הגר... במדבר ט"ו, 15 ...
86. כי-גרים ותושבים אתם עמדי... ויקרא כה, 23
87. ה' שמר את-גרים... תהילים קמו, 9

2. מתוך אנציקלופדיה מקראית, כרך ב, (עמ' 546 - 549) "גר" - יאיר דקוביץ

גר - [א] השורש גור במקרא משמעותו ישב מחוץ לארץ המולדת. הואיל וההגירה מארץ לארץ עתים היא באה מחמת צרה כלכלית או מדינית, יש ונטפלת לו למשמעותו של שורש זה תוספת גוון של בקשת מחיה או מקלט בארץ אחרת (ברי' יב, י: רות א, א: שופ' יז, ח: מל"ב ה, א: יר' מב, יז, כב: ועוד במקראות כגון תהי' טו, א [מי יגור באהלך]: סא, ה [אגורה בעולמך עולמים], אפשר נסתעפה משמעותו לעניין בקשת חסות במקדש. אף משמש שורש זה בטעם משפטי צבורי ומורה על מעמדו של בן עם אחר היושב בתוך עם הארץ [ברי' כא, כג] וגם על מעמדו של בן שבט משבטי ישראל היושב מחוץ לשבטו [דה"ב טו, ט], ואפילו על מעמדם של בני מקום אחד שנשתקעו בתוך האוכלוסייה של מקום אחר [שמ"ב ד, ג]

השם גר שנגזר משורש זה ספק אם הוא משמש לשון קבועה במקרא שנתייחדה לה משמעות אחת ומסוימת. אדרבה, הוא יוצא לכמה וכמה גוונים, הכל לפי עניינו של הכתוב שהוא בא שם, ונראה שאין בו אלא טעם אחד של קבע, שהוא מורה על מי שאינו מגזע ישראלי טהור ומעמדו שונה ממעמדו של ה"אח" וה"אזרח" בישראל מכאן ומעמדו של הנכרי מכאן (ושמא זה יסודו של ההבדל בין הגר לנכרי, שהגר הוא "תושבי").

הדברים שנאמרו במקרא על הגרים ועל מעמדם החברתי והכלכלי מועטים הם, וקצתם אף מטושטשים. כמה וכמה מן החוקים - וברתולויט בראשם - ניסו להשלים את החסר בדרך ההיקש מן הידוע לנו על מעמד הגרים בקרב שאר עמי הקדם וגם על פי עיונים כלליים. ברור, שנסיונות אלה אינם יוצאים מגדר ההשערה ומצווים לנו לנהוג זהירות מיוחדת בכל אותה שיטה המייחסת לעם ישראל את המושג "הגרים" המקובל אצל עמים אחרים. שיטה זו עיקרה באה ללמוד ממנהגיהם של שבטי הנוודים, והרי חייהם של שבטי הנוודים העבריים לא זו בלבד שהם לוטים בערפל, אלא יש להניח שלא נלוו על בני ישראל בתקופת נדודיהם אלא גרים מועטים, ביחידות או בקבוצות, וכל עצמה של בעיית הגרים בישראל לא נתעוררה אלא אחרי כיבוש הארץ מכוחן של נסיבות היסטוריות מיוחדות במינן ושונות בכלן מהגורמים שכיוונו את חייהם של שבטים אחרים.

[ב] מבחינת מוצאם אין כל הגרים שבמקרא שווים. כמה וכמה מסורות מספרות על בני עממים לא ישראליים שנצטרפו לשבטי ישראל שיצאו ממצרים ונכנסו לארץ (שמו"ב, יב, מח : ו"י, כד, י : במ"י, יא, ד). אבל רוב מניינם של הגרים הנזכרים במקרא הם ממוצא אחר. מסתבר הדבר, שאנשים הגרים אשר בארץ ישראל שעשו אותם דוד ושלמה סבלים וחוצבים 0דה"א כב, ב : דה"ב ב, טז-יז) - וראוי לציין שמספרם של הסבלים והחוצבים בדה"ב ב, טז-יז - הם כל העם הנוותר מבני ישראל המה, ביניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם, ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה (מל"א ט, כ-כא, ובקצת שינוי לשון גם דה"ב ה, ז-ח). מכאן ששרידי האוכלוסים שישבו בארץ לפני הכיבוש הישראלי קרויים גרים. ומבחינה זו יש עניין בחילופי הלשונות עמלקי (שמו"ב א, ח) ו-בן איש גר עמלקי (שם יג). הצו להחרים את שבעת העממים אינו כנראה אלא מעין שאיפה שבחזון שלא נתקיימה מעולם. מלבד אלה לא פסקה בכל תקופת המקרא הגירתם של יחידים, ופעמים של קבוצות, מן הארצות השכנות לארץ ישראל, שרובם באו כפליטים שנמלטו מצרה מדינית או כלכלית, והנביא משתתף בצערם ומעורר רחמים עליהם (יש' טז, ד) : הוי סתר למו מפני שודד, וע"י שם כא, יד-טו)

[ג] לעניין מעמדו החברתי של הגר, אנו מוצאים שחיי הגר ורכושו היו זקוקים לחסות מיוחדת. בחיי השבטים היתה חסות זו ניתנת לגר על ידי השבט כולו או על ידי אחד מחבריו. אצל הערבים התפתח דין החסות מתוך חובת הכנסת אורחים. ודומה לכך הנהוג הנהוג אצל השבטים העבריים, שבעל הבית המכניס את האורח בצל קורתו חייב להגן עליו (ברי"ט, ה : שופ"י, יט, כג), ועל כן הלשון גר באה לפעמים בהקבלה לאורח (איוב לא, לב : יר' יד, ח) אבל לא מצאנו בכל המקרא שום תיאור של טכס לקביעת יחס חברתי-משפטי בין בעל האכסניה לבין הגר, אלא אם כן נפרש את הלשון "ישב עם" במשמעות קבלת חסות, כגון : שם עם המלך (שמו"ב טו, יט).

נראים הדברים, שרוב מניינם ורוב בניינם של הגרים בישראל היו תושבי הארץ הקדמונים שלא הספיקו בני ישראל לגרשם. קצתם של השרידי האלה אפשר שנבלעו בתוך שבטי ישראל כבר בראשית התנחלותם של אלה, על כל פנים בתקופת המלוכה הקדומה עדיין נמצאו בארץ קבוצות של גרים מסוג זה, וכבר ראינו למעלה שדוד ושלמה, בשעה שחילקו את מינהל מדינתם לנציבויות טריטוריאליות, נתנו את הגרים הללו, ומכל מקום מניין ניכר מתוכם למס עובד, כלומר עשו אותם לעבדי מדינה (דה"א כב, ב : דה"ב ב, טז : יהו' יז, יג : שופ"י א, כח) ושמא היתה עבדות קצתם של עבדי שלמה אלה (מל"א ט, כז ואילך : נחמ"י יא, ג) עבדות עולם ואפילו עבדות לדורות... ואם כן הרי הדיבור : כי גרים הייתם בארץ מצרים, החוזר והנשנה כמה פעמים במקרא, יעלה לפנינו באספקלריה פסיכולוגית חדשה, כעין הד לשעבוד הנצחי של גרים כנעניים בארץ ישראל. אבל מטיבם ולשונום של חוקי הגרים בישראל - והשווה לכאן בייחוד את הלשון איש וגרו זבטי דב' א, טז - אנו למדים שאין לראות את מעמדם של רוב הגרים האלה כמעמד של עבדות עולם, אף על פי שפעמים היו מגייסים אותם לעבודת מדינה. מכל מקום סדרי המינהל של דויד ושלמה כרוכה בהם עובדה רבת תוצאות למעמדם של הגרים - שאפשר היתה קיימת כבר קודם לכן ודויד ושלמה רק סמכו את ידיהם עליה - והיא שניטלה מן הגרים זכות בעלות וקניין של קרקעות בארץ. אין לגר אחוזת נחלה בישראל, מסקנה חשובה זו אנו רשאים להסיק מן המצווה לעזוב את לקט התבואה לעני ולגר (וי' יט, לג : כג, כב : דברים כד, יט). התיאור החיוני ביותר למצב הגרים מבחינה זו ניתן במליצה : והארץ לא תימכר לצמיתות, כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי (וי' כה, כג) והוא גם הרקע הסוציולוגי לנוסח בקשתו של אברהם מאת בני חת : גר ותושב אנכי עמכם, תנו לי אחוזת קבר (ברי"ט, כג, ד) ומכאן מסתברת תמיכתם של חז"ל (עי' ספרי לבמ"י י, ל) על החידוש המהפכני והנועז שחידש

יחזקאל הנביא בתקנתו, שייתנו אחוזת נחלה לגרים בתוך השבט שנלוו עליו (יח' מז, כב-כג). רובם של הגרים בחברה הישראלית היו ממעמד נטולי קרקע, אין לגר אלא לחם ושמלה בלבד (דב' י, יח). באותה חלקת אדמה שבה אולי שלטו אבותיו כבעלי אחוזה הריהו חי חיי גר ותושב, כלומר ניתן לו מקום לגור אצל הבעלים הישראלים החדשים, ואצלם הוא עובד ונוטל את שכרו. ונראה שלאותו מעמד של גרים מושפלים הצטרפו לרצונם על הפליטים האומללים שביקשו חסות באדמת ישראל. ומכאן הסבר לדבר, מפני מה נאמר בהרבה מקומות במקרא שגר ותושב יושב עם בעליו (וי' כה, ו, מה, מז) ממש כעבד הבורח מעם אדוניו שנאמר בו "עמך ישב, בקרבך" (דב' כג, טז, יז), וכן מפני מה בא השם גר תכופות - ובייחוד בספר דברים - בכינוי הקניין: איש וגרו (דב' א, טז), גרך אשר בשעריך (שם ה, יד : לא, יב), וגם מפני מה רגיל ספר דברים לצרף את הגר עם היתום והאלמנה, מעמדו זה של הגר תושב היה למעשה, אם לא להלכה, לא בו בלבד, אלא גם בכל דורותיו, ורמז לדבר במליצה : תושב ככל אבותי (תה' לט, יג : דה"א כט, טו)

הואיל והגר הוא עני וחסר כל, ה' אוהב אותו ושומר עליו (דב' י, יח : תה' קמו, ט). התורה שקדה להגן עליו והרבתה בצווים לא לקפח את שכרו (דב' כג, יד), לא להונות אותו (שמי' כב, ב : ועוד), ליתן לו מנוחה בשבת (שמי' כג, יב : ועוד), לשתף אותו בשמחה ובחגים (דב' טז, יא, יד) ולתת לו חלק במעשר (דב' יד, כט). ואף על פי שהגר שפל במעמדו הריהו בן חורין ויכול הוא לתבוע את עלבונו בדין (עי' בייחוד דב' א, טז), והתורה והנביאים מתריעים ומזהירים על עושק משפטו (תה' צד, ו : יח' כב, ז : מל' ג, ה) ועומדים לימינו (דב' כד, יז : כז, יט : יר' ז, ו : זכ' ז, ח ואילך, בדברים שהוא מביא בשם הנביאים הראשונים). בכל המקראות נמנה הגר עם החלשים שבחברה, אף על פי כן היו מעשים שגרים עלו לגדולה וישראליים שירדו מנכסיהם אנוסים היו למכור עצמם לגר תושב או לעקר משפחה גר (מי שהוא מגזע גרים והתרומם משפלות מעמדם של הגרים התושבים (וי' כה, מז) אבל יש להניח שהללו היו מעשים נדירים בלבד.

נראה שסתם גר במקרא ובייחוד בספרי הורה, משמעו בן המעמד השפל שתיארנוהו לעיל. הגרים האלה היו מפוזרים בעיירות ובכפרים ולא היה בידם לנוע ממקום למקום ולהיות גורם יוצר בחברה - הם צמודים לקרקע.

[ד] מעמדם הפולחני - הדתי של הגרים בקרב עם ישראל יש בו פנים הרבה, בכמה וכמה חוקים נאמר בפירוש, שכוחם יפה לקהל ולגר הגר בתוכו (כגון בעניין איסור עבודת המולך, איסורי קללת שם ה', איסור עריות ומעשה תועבה, איסור אכילת דם, מצוות עינוי ביום הכיפורים, מצוות הקרבץ קורבנות ובייחוד קרבן פסח, (לעניין איסור אכילת נבלה יש סתירה ברורה בין דב' יד, כא, לבין וי' יז, ט), אבל כל המצוות האלה באות בסי' שמות (פעם אחת), בסי' ויקרא (תשע פעמים) ובסי' במדבר (חמש פעמים), באווירה מסוימת ובשכבה מיוחדת המיוחסת למקור P שכהה זו (ובייחוד במי' טו, טו) מקפידה על השוויון בין האזרח לבין הגר לעניין קיום המצוות, ובהקפדה זו ניכרת כעין התגברות על הבדלים שהיו נוהגים במציאות. יש מי שביקשו ללמוד מכאן, שלמן תקופה מסוימת נתחייבו הגרים במצוות מילה ובקבלת כל החובות הדתיות שהוטלו על קהל ה'. אבל נראים דברי קויפמן שהגיור עד תקופת עזרא היה עניין לאומי ארצי בלבד ולא דתי: הגרים לא נתקבלו לעדת ישראל בבת אחת ועל ידי טכס מסוים, אלא נתבוללו בתוכה קמעה קמעה ובדרך הטבע, מכוחה של השפעת הסביבה שבתוכה ישבו. ודוגמה מובהקת מבחינה זו הוא הספר רות. מסתבר שבמשך הזמן דבקו הגרים מאליהם באמונה ששלטה בישראל, ואפשר שלא הגיע תהליך זה לגמר ביטולו אלא במשך כמה וכמה דורות. חוקי השוויון שהזכרנו למעלה משקפים את השלה הסופי של אותו תהליך, והוא בולט בייחוד בחוק המתיר אדומים ומצרים לבוא בקהל ה' ב"דור שלישי" (דב' כג, ט). רק בכתוב אחד נאמר שתלו את היתר השתתפותו של הגר בהקרבת הפסח בקיומה של מצוות המילה (שמי' יב, מח).

הערת המדפיס - במשך הדורות קלט המושג תוכן דתי, למושג גר המופיע בתרגום השבעים ולמושג גר צדק שבספרות התלמודית אין קשר למושג הגר שבמקרא.